ACADEMIA ROMÂNĂ

DIN RELAȚIILE FRANCO-ROMÂNE

UN SCRIITOR FRANCEZ DESPRE ROMÂNI

ȘI

UN SCRIITOR ROMÂN IN FRANȚA:

ELIAS RÉGNAULT ȘI GRIGORE GĂNESCU

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

EXTRAS DIN:
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXIX.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI
LIBRĂRIILE SOCEC & Co., «CARTEA ROMANEASCĂ»
ȘI PAVEL SURU
1920.

55

Prețul 2 lei

www.dacoromanica.ro

Analele Societăţii Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II: L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1879—1888.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 . . . . . 2 —
Tom. XI—XX. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1888—1898.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 . . . . . 2.—
Tom. XXI—XXX.—Desbaterile şi Memoriile Academiei în 1898—1908.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 . . . . . 2.—
Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 . . . . . 5.—
» *XXXI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 10.—
» *XXXII.* — Desbaterile Academiei în 1909—1910 . . . . . 5.—
» *XXXII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 14.—
» *XXXIII.*—Desbaterile Academiei în 1910—1911 . . . . . 4.—
» *XXXIII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 12.—
» *XXXIV.*—Desbaterile Academiei în 1911—1912. . . . . 4.—
» *XXXIV.—Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 20.—
» *XXXV.*—Desbaterile Academiei în 1912—1913 . . . . . 5.—
» *XXXV.—Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 8.—

Plângerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiţilor străini în Moldova, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Din ţinuturile pierdute. Boieri şi răzeşi în Bucovina şi Basarabia în cele dintâi decenii după anexare, de *N. Iorga* . . . . 1.—
Câteva ştiri nouă privitoare la Istoria Românilor, de *N. Iorga* . —,30
Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Două plângeri ale episcopului de Râmnic Galaction, de *N. Iorga.* —,20
Versuri nouă ale lui Ienăchiţă Văcărescu, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Barbu Ştirbei ca educator, de *N. Iorga.* . . . . . —,20
Însemnătatea lucrărilor Comisiunii europene dela gurile Dunărei, 1856 la 1912, de *Dimitrie A. Sturdza.* I, II, III. 1856 la 1912 . . 1,80
Patrahirul lui Alexandru cel Bun: Cel dintâiu chip de Domn român, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Ucraina moldovenească, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Monete inedite din oraşele noastre pontice, de *M. C. Sutzu* . . . —,50
Condiţiunile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile româneşti în veacurile XIV—XV, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Două tradiţii istorice în Balcani: a Italiei şi a Românilor, de *N. Iorga.* . . . . . —,20
Bătăliile dela Gwozdziec şi Obertyn (1531), de *I. Ursu* . . . . . —,50
Descoperiri nouă în Scythia minor, de *V. Pârvan* . . . . . 2.—
Ideile de legi şi de prevedere, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,20
Principele ardelean Acaţiu Barcsai şi Mitropolitul Sava Brancovici, de *Dr. Ioan Lupaş* . . . . . 30.—

» *XXXVI.*—Desbaterile Academiei în 1913—1914 . . . . . 5.—
» *XXXVI.—Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 20.—

Armenii şi Românii: O paralelă istorică, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Ştiri nouă din Dacia Malvensis, de *Vasile Pârvan* . . . . . 1.—
Privilegiul lui Mohamed al II-lea pentru Pera (1-iu Iunie 1453), de *N. Iorga* . . . . . —,50
Castrul dela Poiana şi drumul roman prin Moldova de jos, de *Vasile Pârvan* . . . . . 1.—
Ostaşi dela Prut cu un nou act dela Alexandru cel Bun.—Răzeşi romaşcani, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Ceva despre Episcopul maramureşan Iosif Stoica.—Câteva fragmente de vechi Cazanii româneşti, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Istoria Evreilor în ţerile noastre, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Vasile Lupu ca următor al Impăraţilor de răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole şi a Bisericii ortodoxe, de *N. Iorga.* —,40
Clopotul dăruit de Carageorghe, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topola (1811), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Cetatea Ulmetum, II 1. Descoperirile campaniei a doua şi a treia de săpături din anii 1912 şi 1913, de *Vasile Pârvan* . . . . . 3.—
Cetatea Ulmetum, II 2. Descoperirile campaniei a doua şi a treia de săpături din anii 1912 şi 1913, de *Vasile Pârvan* . . . . . 2.—
Dela Cetatea Tropaeum-Adamclisi: Basilica-cisternă. Studiu arheologic, de *G. Murnu* . . . . . 1.—

www.dacoromanica.ro

DIN RELAȚIILE FRANCO-ROMÂNE.

UN SCRIITOR FRANCEZ DESPRE ROMÂNI ȘI UN SCRIITOR ROMÂN IN FRANȚA: ELIAS RÉGNAULT și GRIGORE GĂNESCU

DE

N. IORGA.
Membru al Academiei Române.

Ședința din 4/17 Noemvrie 1916.

In momentele când numele culturii se iea în deșert de oamenii cari distrug la noi mânăstiri străvechi, cuprinzând comorile unei arte unice, și urmăresc cu bombe ucigașe pe o Regină care-și plânge copilul, în momente când aceleași bombe cad la doi pași de mormintele venerate ale Regelui Carol și Reginei Elisaveta, cred că trebue să dăm tuturora privelișteа unei munci în adevăr culturale, care înseamnă și iubire pentru prietenii neamului nostru și lipsă de ură față de acei oameni de știință cari, aparținând poporului care încearcă a distruge un Stat național și viitorul unui popor întreg, rămân membri de onoare ai instituției noastre. De aceea Academia își reîncepe comunicațiile ca în vremile când primejdia nu stăteà deasupra capetelor noastre și, ca și poporul pe care-l reprezintă cultural, ea privește cu încredere rezultatul final al sforțărilor sublime pe cari le face soldatul român.

Élias Régnault.

I.

La 1855, când, de pe urma răsboiului Crimeei, se așteptà o nouă organizație, pe baze de libertate și naționalitate, a «provinciilor dunărene», a «Principatelor», o carte apărù pe care o întrebuințăm și astăzi pentru a fi lămuriți mai repede asupra împrejurărilor re-

www.dacoromanica.ro

voluționare dela 1848, «Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene» *(Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes)*. Indată opera a fost tradusă și în românește, la Iași, de Dr. A. Fătu.

Despre Élias Régnault el însuș — care nu erà nici un Michelet, nici un Quinet, prietenii cei mari ai Românilor în sfânta epocă romantică — nu s'a spus nimic. Totuș istoricul lui Napoleon I, al guvernului provizoriu din 1848, al Angliei, al Irlandei, biograful lui O'Connell, *traducătorul cel dintâiu al lui Carlyle*, nu este un necunoscut. Fiu al unui Francez și al unei Engleze, născut și crescut în Anglia, el se bucurà de stima generală pentru rectitudinea unui caracter pe care vremile, dușmane regimului liberal dorit de dânsul, nu-l putuse încovoià. Când redactorul dela «Avènir national» murì, de o congestie cerebrală, la 1868, în vârstă de 67 de ani, prietenii plânseră pentru omul bun și amabil, «calm, blând, cam trist», «una din acele figuri *paterne*, cari îndată fac să se nască simpatia», tovarășii de idei putură prețui pe «unul din decanii presei democratice», pe soldatul «care toată vieața lui luptase pentru aceleași idei, cari erau idei de libertate», dar oricine a trebuit să și-l păstreze în minte, respectuos, ca pe «unul dintre acei oameni cinstiți a căror vieață, aproape obscură, e totodată un exemplu și o mângâiere.» (1)

Incă din 1843 el se ocupase de țerile noastre. Intr'un articol din «Revue Indépendante» (25 Iunie), iscălit «Regnauld», — nu pare a fi călătorul în Orient M. Regnauld, după 1850 bibliotecar la Consiliul de Stat, (2) — el se ocupà de «Principatele Dunărene», de «Romanie» sau «Moldo-Valachie». Sunt aici aceleași idei despre fatala descompunere a Imperiului Otoman, despre nevoia de a nu-l lăsà înlocuit cu altă Putere, despre drepturile naționalităților creștine supuse și datoria Puterilor apusene de a le da sprijinul lor mântuitor. Așteptând un congres la Constantinopole pentru regularea întregii chestiuni a Orientului, el caută deocamdată să explice căderea, în 1842, a lui Alexandru Ghica, discutată, dar, după el, fără înțelegere, și în Camera franceză.

Fără a face citații, dar întrebuințând, ca pentru discursul bătrânului Hăjdău, publicațiile în două limbi ale lui Asachi, scriitorul francez face istoria celor două țeri încă dela începuturile lor pre-

(1) *L'Illustration* pe 1868, I, p. 19. Cf. aceeaș publicație pe 1849, II, pp. 238—9 și pe 1851, II, p. 159.

(2) Pentru cartea lui «Voyage en Orient», v. *Revue d'Orient*, seria nouă, II, pp. 191—2.

www.dacoromanica.ro

romane pentru a ajunge apoi la subiectul său. In partea a doua se caută mai ales să se facă dovada că Rusia n'a isprăvit, în realitate, nimic pentru Principate, unde «vrea să închidă intrarea Francezilor și Englezilor» (p. 544), ba chiar cu inconștientul ajutor al acestora. Protecția acestei Puteri, nefiind acceptată formal de protejați, îi pare ilegală. Unele știri, ca refuzul Agențiilor austriace de a primi pasapoartele românești pentru Monarhie (p. 548, nota 1), par să arăte o prezență, fie și trecătoare, a scriitorului la București sau la Iași. El declară apoi că primià scrisori din cea dintâi capitală (p. 548, nota 1).

Soluția la care se oprià el încă de atunci (p. 551) erà independența acestor teritorii de mare importanță pentru Apuseni, putând fi «aliați sinceri și puternici pentru a apără ideile democratice contra Monarhiilor Nordului». O nație latină, care și-a păstrat așà de îndărătnic lege, limbă, datini, autonomie, o nație «subt două raporturi *(à double titre)*» — el se' gândește la amestecul sângelui celtic cu cel trac, — «soră a nației franceze», o nație cu merite istorice mari, o aliată încă din 1396 a «Franței în Orient», o ucenică devotată a nouăi Franțe, nu merită oare măcar atenția de care s'a bucurat de curând Egiptul lui Mehemed-Alì?

II.

Revenim la lucrarea din 1855. Prefața, de mare avânt al cugetării, e și de o libertate a gândirii absolută. Inlăturând calculele diplomaților și grija lor de a ocroti o Turcie, căreia cred că garanția lor îi poate infuzà sânge viu, Régnault vede în răsboiul ce se urmează un sfârșit mai «onorabil», dar și mai «prompt», al Turciei, condamnată încă din clipa când titlul său de stăpânire față de națiile creștine, puterea, a dispărut. Aceste nații, deci, trebue să reintre în dreptul lor, înlăturându-se, cum se face, altă forță, altă silă, care încearcă, în numele Crucii chiar, a i se substitui. Astfel, și numai astfel, Franța ar găsì un sprijin acolo chiar unde aduce o așà de mare jertfă.

Intre creștinii slavi, Régnault descopere o insulă latină, «poporul moldo-valah», «între Tisa, Nistru și Dunăre», în număr, exact, de 7.767.000 de oameni, pe lângă cari s'ar adaoge «aproape 2.000.000 de Români împrăștiați în grupuri de 50 la 60.000 în Bulgaria, în Serbia, în Podolia, în Ungaria și în Macedonia». Ei sunt, în energia păstrării lor, pentru latinitate «un noroc», *une bonne fortune*,

www.dacoromanica.ro

Deci «momentul a venit să se întărească această naționalitate și să i se asigure viitorul prin concursul hotărît al Puterilor apusene». Altfel se vor găsi alții, mânați de alt interes, cari o vor face.

O parte dintâi e geografică și istorică. Régnault a cetit pe Cantemir, Carra, Thornton, Zallony, Desprez, Saint-Marc Girardin, Billecocq, Colson, Ubicini, Aurelia Ghica-Soubiran și Bellanger, dar mai ales pe Vaillant, de unde a luat multe lucruri minunate: nu crede oare că Focșanii înseamnă «hotar» și că a fost fundat, în tovărășie, de Mateiu Basarab și Vasile Lupu? Eliad i-a furnizat date despre instituții. Observații juste sunt amestecate cu amănunte comune: astfel constatarea că răspândirea limbii franceze s'a făcut prin mijlocul ofițerilor ruși, că Bucureștii sunt «o adunătură de sate, fiecare cu biserica lui» (p. 10). Să semnalăm amintirea — după ce izvor? — a petiției îndreptate către Bonaparte ca prim-consul de Banul Ghica, de Brâncoveanu, de Scarlat Câmpineanu, de Moldovenii Catargiu, Sturdza și Beldiman, cerându-i ajutorul Franciei și «autorizația pentru cele două provincii de a se constitui ca Republice» (p. 102). Când e vorba de Mihaiu «Suțu, Domnul dela 1821 al Moldovei, autorul adaoge (p. 117, nota 1) că tot el era în 1854 «șeful eteriștilor din Atena», agitând pentru realizarea noului Imperiu bizantin.

Pentru vremea, mai nouă, a Regulamentului Organic, se pare că Billecocq, fost consul la București, autor al scrierii: *La principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco* (1847), îi comunicase notele sale. Cartea ajunge deci un izvor de mâna întâia. Povestirea e amănunțită, dramatică, plină de epizoade. Avem astfel expunerea întrevederii consulului cu cneazul Miloș — coloarea antirusească e însă din operele lui Eliad și din cartea lui Ion Ghica (G. Chainoi) despre «ultima ocupație». Se vede că s'a ajuns la partea vie, și pentru autor, specialist în istoria agitațiilor, conjurațiilor și revoluțiilor, și pentru aceia cari-l rugaseră să scrie cartea, refugiații din Paris ai revoluției dela 1848.

Că e vorba de apărarea lui Billecocq, care publicase, de altminterea, însuș broșura anonimă: *La Valachie sous le Hospodar Bibesco*, se vede din fiecare pagină, plină de anecdote pipărate despre persoane încă în viață și de revelații inedite, publice și casnice. Aflăm astfel că, în momentul când intrigi femeești lucrau pentru ca Guizot să înlăture pe supărătorul consul, a fost vorba de numirea în locul lui a lui Ferdinand de Lesseps, el însuș — marele inginer al canalului de Suez — și a lui Adolphe Barrot. Se dă, de

www.dacoromanica.ro

altfel, și comunicarea oficială a înlocuirii (pp. 250—1). Cu indignare Régnault denunță slăbiciunea Ministerului francez, influențat de legăturile princesei ruse de Lieven cu Guizot: se urmează deci cu apărarea cauzei lui Billecocq. Nu se uită nici cuvintele spuse de Guizot la plecarea noului consul, de Nyon: că a cedat stăruințelor Ducelui de Broglie, prietenul lui Bibescu (p. 252), precum nici mustrările ce așteptau pe acesta la Paris, pentrucă, rupând la urmă cu «Hospodarul», urmase «linia dreaptă». Se arată apoi cu ce măguliri a primit Domnul pe noul consul, făcând a i se găti casa și grădina.

Compilând, Régnault analizează apoi, pentru a face să se înțeleagă rostul mișcării dela 1848 în Principate, starea deosebitelor categorii sociale, mai ales, firește, după Eliad, sau și după «Question économique» a lui Bălcescu. (1) O grămadă de anecdote, mai mult sau mai puțin autentice — ca aceea a pieptenului de bagà al soției generalului Sébastiani, care ar fi prostit pe boieroaicele din București, — înfloresc vioaia povestire. Între altele se pretinde că Bouquet n'a putut desemnà țărani, decât dacă-l păziau jandarmii și că un Țigan eră să omoare pe cunoscutul desemnator, fiindcă săvârșise cine știe ce necunoscut păcat față de dânsul (pp. 280—1). Pentru Țigani, Vaillant «comunică documente inedite» (p. 346, nota 1). Tratând despre clasa mijlocie, autorul arată cari sunt, relele ce rezultă din caracterul ei străin. «Grecii în Muntenia», spune el, «și Evreii în Moldova nu aparțin nației. Foarte departe de a formà o legătură între popor și boierie, ei sunt o piedecă la orice apropiere și despart, în edificiul social, vârful de bază. Ocupând locul care aparține indigenilor, ei împiedecă poporul de a se ridicà, boierimea de a se întărì și se lasă asupra amândurora ca păsările de pradă, îngreuind proprietatea și despoind pe cultivator. Câștigurile ilicite concentrate în mânile lor nu sunt decât izvoarele altor jafuri și, în loc să se îmbogățească prin activitatea regulată a unui comerț legiuit, țara sărăcește prin meșteșugul de reputație rea al unor agenți vicleni.

«O bună parte din mustrări trebue să revie boierilor. Trândavi și stricați, nedestoinici a-și supraveghià măcar interesele lor, ei arendează moșiile lor la Greci și la Evrei. Aceștia ieau adesea subarendatori de neamul lor, și câștigurile speculatorilor și subspeculatorilor se ridică asupra plugarului. Plaga așà-numiților *middle-men*

(1) Sunt însă și știri căpătate direct. Un mare boier din Moldova îi spune astfel că cele douăsprezece zile de lucru legal țărănesc înseamnă de fapt 365 (p. 311).

www.dacoromanica.ro

din Irlanda se găsește și în toată întinderea Principatelor. Și încă închirierile nu se bazează nici pe valoarea pământurilor, nici pe întinderea lor, ci pe numărul țăranilor legați de ele; cu alte cuvinte nu arendezi pământul, ci pe țăran. Iată ce se cheamă în aceste țeri marea cultură: e exploatarea în mare a populației agricole.» (1)

Și el cere, hotărît, «excluderea Grecilor și Evreilor dela toate căile comerciale», fie și numai ca o «măsură trecătoare, dar ajunsă neapărată». Căci comerțul, ca să se stabilească cu folos și loialitate, nu lasă să fie necinstit prin odioase exemple. Când nu vor mai fi nici Evrei, nici Greci, localnicii vor îndrăzni a se face și a se zice negustori. (2) Incheierea lui e, în scurt, aceasta: «fără clasă mijlocie, Moldo-Valahia va rămâneà ce a fost până aici, o țară cu sclavi, fără putere, fără viață și fără viitor.» (3)

Revoluția dela 1848 e descrisă întâiu în Ardeal, unde «Maghiarul nu vrea să devie Austriac», dar vrea ca naționalitățile să înceteze de a fi ce sunt, pentru a se face maghiare. Gérando, prin scrisoarea lui despre Ardeal, și Dimitrie Brătianu, în «Scrisori ungro-române» din 1841, (3) îi sunt călăuze, iar faptele mișcării unguresti sunt date după Desprez, «Les peuples de l'Autriche et de la Turquie». Pentru momentele de căpetenie din manifestația Românilor de peste munți în 1848 i s'au tradus părțile respective din «Istoria Românilor din Dacia Superioară» a lui Papiu Ilarian.

(1) «Les Grecs en Valaquie, les Juifs en Moldavie n'appartiennent pas à la nation. Bien loin de former un lien entre le peuple et la boyarie, ils sont obstacle à tout rapproche, ment et séparent, dans l'édifice social, le sommet de la base. Occupant la place qui appartient aux indigènes, ils empêchent le peuple de s'élever, la boyarie de se fortifier et fondent sur tous deux comme des oiseaux de proie, grevant la propriété et dépouillant le cultivateur. Leurs gains illicites concentrés en leurs mains ne sont que les sources de nouvelles rapines, et, au lieu de s'enrichir par l'activité régulière d'un commerce légitime, le pays s'appauvrit par l'industrie mal famée d'astucieux agents.

«Une bonne part des reproches doit revenir aux boyars. Oisifs et dissolus, incapables de surveiller même leurs propres intérêts, ils afferment leurs propriétés aux Grecs et aux Juifs. Ceux-ci prennent souvent des sous-fermiers de leur race, et les bénéfices des traitants et sous-traitants se prélèvent sur le cultivateur. La plaie des *middle-men* de l'Irlande se retrouve dans toute l'étendue des Principautés. Et, encore, ce n'est ni sur la valeur des terres, ni sur leur étendue, ni sur les frais d'exploitation que se fondent es baux: c'est sur le nombre des paysans qui y sont attachés; en d'autres termes, on n'afferme pas la terre, mais le paysan. Voici ce qu'en ces pays on appelle la grande culture: c'est l'exploitation en grand de la population agricole.»

(2) «Car le commerce, pour s'établir avec profit et loyauté, ne veut pas être deshonoré par d'odieux exemples. Quand il n'y aura plus ni Juifs, ni Grecs, les indigènes oseront se faire et se dire commerçants» — Pp. 349-50.

(3) «Sans classe moyenne, la Moldo-Valaquie restera ce qu'elle a été jusqu'ici: un pays à esclaves, sans force, sans morale et sans avenir.» P. 350.

www.dacoromanica.ro

Asupra lucrurilor din Moldova se trece ușor; cele din Țara-Românească sunt înfățișate, în acelaș timp, după Ion Ghica și după Eliad. Ca întâi printre fruntași se înseamnă frații Golești, Tell, Magheru, asămănat cu Teseu ori cu Pirithous, apoi cu «cavalerii din evul mediu» (pp. 391, 393). Omul «cu fața ciudată», «Tătarul» Eliad, «personaj aparte în lumea munteană», vine numai pe urmă, și, ca «istoric nepărtenitor», Régnault nu îndrăznește a se rosti între lăudătorii și criticii lui Ion Ghica, în primul rând, cari, spune el, au avut totuș motivele lor în «defectele de caracter» și «nedibăciile personale» cari-l deosebesc. Cu dreptate recunoaște ca defect de căpetenie bólnava bănueală a acestuia față de toți, în toate împrejurările, aplecarea lui de a înjosi pe oricine pentru cuvinte egoiste. «Cu Eliad, toți cei ce nu cugetă ca el, ori nu lucrează cu el sunt învinuiți de trădare; când nu urmezi calea lui, ești complicele Rusiei; pare că nu este nimic la mijloc între Eliad și Țar.» (1) «Ar fi fost de dorit să aibă, pe lângă atâtea însușiri, rezervă și bun gust.»

Portretul e foarte exact, pentru un străin mai ales, de o exactitate cu adevărat uimitoare. Foarte bune sunt și medalioanele în cari ni se arată popa Șapcă, Ion Ghica, Brătienii, «despre cari e permis a crede că aveau păcatul de a fi prea de tot Parizieni», (p. 403), Rosetti, asemenea cu ei.

Revoluția dela București e prezentată foarte pe larg și cu mult adevăr, urmându-se ca izvor de căpetenie memoriile franceze ale lui Eliad. Povestirea e însă critică dela un capăt la altul, preocupată de cauze, și de o frumoasă nepărtinire. El regretă că nu s'a cutezat să se trateze «chestia vitală, singura din care puteă ieși regenerația țerii: chestia proprietății.» (2) Bălcescu i-a fost aici, cu broșura lui franceză, un bun sfetnic.

Din Desprez și din lucrarea lui Félix Martin, *Guerre de Hongrie en 1848 et 1849*, Régnault va luă apoi ceeace privește urmarea împrejurărilor din Ardeal.

In sfârșit pentru «Domniile dela Balta-Liman, el se va adresă la broșura anonimă, nedreaptă și violentă față de administrația lui Știrbei, «Coup d'œil sur l'administration de la Principauté de

(1) «Avec Héliade, tous ceux qui pensent pas comme lui ou n'agissent pas avec lui sont accusés de trahison; quand on ne suit pas sa voie, on est complice de la Russie; il semble qu'il n'y ait pas de milieu entre Héliade et le Czar.» P. 398.

(2) «La question vitale, la seule d'où pût sortir la régénération du pays, la question de la propriété» P. 439.

www.dacoromanica.ro

Valachie de 1840 à 1853, par un Valaque» (Paris 1854). După informații orale, pretinde în plus că, după izbucnirea, în 1855, a războiului, Bibescu, Știrbei, Mihaiu Sturza și Grigore Ghica s'ar fi unit pentru a oferi, în scris, Principatele Austriei, și că aceasta ar fi trimis la București și la Iași pe «un oarecare maior «Th» [ornton], spre a recrutà aderenți (pp. 512-3). Și el știe ceva despre negocierile Românilor revoluționari cu Turcia, când spune că în primăvara anului 1854 «era gata» un firman de autonomie, «autorizând o insurecțiune națională» (v. și pp. 516-7). De altminterea asupra stăruințelor făcute de emigrați la Șumla ca și la Vidin se vorbește pe larg, și după o foarte bună informație, pe care o putem controlà astăzi, mai ales prin corespondența lui C. A. Rosetti. «Banditismul» armatei de ocupație austriacă, ce nu luptase, e exemplificat prin uciderea celor cari nu se dau în lături cu carul, prin spintecarea negustorilor cari nu dau oaspetelui o «șifonieră», pentrucă nu știu ce e aceea, prin baterea în stradă a lui Leoni Cerlenti, care oprise două odăi din casă pentru familia lui (p. 152).

Incheierea e foarte interesantă : independența celor două Principate, unite subt un singur șef ereditar, duce, prinț ori rege, ales în sânul unei dinastii europene și subt protecția colectivă a Puterilor, nu i se pare o bună soluție, căci această protecție nu s'ar puteà manifestà la momentul singur, când ar fi efectivă. Trebue altceva, mai solid și mai de folos prin sine însuș «reunirea într'un singur Imperiu a tuturor Românilor» (*réunion en un seul empire de tous les Roumains*), din toate provinciile, pe cari le și enumără: zece milioane de odată într'o țară ce poate hrăni de patru ori atâția, «O mare Românie, soră a Apusului și paznică neadormită a hotarelor sale» (*une grande Roumanie, sœur de l'Occident et gardienne vigilante de ses frontières*. Pp. 538-9. Ea să *apere*, nu *să fie ocrotită!*

Dar el știà bine—și o și spune—că atâta dreptate nu încape în inima diplomaților și că mintea lor nu e în stare a găsì mijloacele pentru a o îndeplinì.

III.

Dar Régnault urmează propaganda sa. In «Mystères diplomatiques aux bords du Danube» (Paris 1858), el pledează pentru întemeierea cât mai puternică a «unei Belgii orientale» la Dunăre (p. 2). Chestia a fost tratată la încheierea păcii, dar atitudinea unor anu-

www.dacoromanica.ro

mite Puteri a rămas neînțeleasă. Spre a o lămuri iea el din nou condeiul, cu câteva luni de zile înaintea Unirii.

Analizând tendințele Rusiei și ale Austriei, el socoate că planurile celei dintâi sunt măcar prea mari pentru a puteà fi despreţuite, pe când ale celeilalte n'au alt motiv decât să întărească rezistența contra liberalismului năvălitor cu un alt «nou contingent de barbari», asemenea cu acela care, la 1848, a salvat absolutismul prin ridicarea masselor credincioase, pentrucă erau necivilizate. In această tendință nimic nu poate oprì oarba rostogolire a Monarhiei dunărene. Ea se va ținea de Rusia după fiecare lovitură a acesteia pentru a trage folosul ei.

Venind la Unire, el osebește partea pe care o are Rusia în enunțarea și pornirea acestei idei, pe care, la 1848, și Turcia erà dispusă a o primì. In interpretarea evenimentelor dela 1848 se simte o influență a polemicelor pornite din tabăra de partid a lui Eliad.

După tratatul dela Paris, piedeca fățișă a Unirii e Austria. «Cu independența, ea se temeà pe viitor de acțiunea Rusiei; cu suveranitatea, se temeà de spectacolul și exemplul unui popor liber, așezat la hotarele Ardealului și ale Bucovinei, născut din aceiași părinți, vorbind aceeaș limbă, trăind cu aceleași moravuri și cu aceleași idei ca Românii supuși Austriei și putând foarte ușor să le intindă mâna.» (1) Până aici e absolut adevărat. Dar de aici înainte, Régnault calcă pe urmele lui Eliad și vede în tot ce se face de partidul înaintat, revoluționar, numai o intrigă străină, menită a îndepărtà concursul, așà de folositor, al Turciei.

Lucruri nouă sunt destule. Se arată, după un articol al lui R[ousso] în «Gazeta din Augsburg» (13 Martie 1856), cum ministrul de Culte din Moldova a propus lui Grigore Ghica să supue Divanului un proces cu călugării greci, asigurându-l că Poarta va prinde acest prilej pentru a lovì în acești agenți «greco-slavi», uneltitori de eterii revoluționare. Merg la Constantinopole, deci, acest ministru, un coleg al lui și un al treilea boier, «de familie obscură», ca sfetnic. Apoi pretențiunile acestor delegați se întrebuințează de Internunțiul austriac pentru a le cere părerea în numele conferinței, care tocmai își ținea ședințele în capitala Imperiului. In tovărășia lui Ion Ghica, adus de

(1) «Avec l'indépendance, elle redoutait l'action de la Russie; avec la suzeraineté, elle redoutait le spectacle et l'exemple d'un peuple libre, placé aux frontières de la Transylvanie et de la Bucovine, né des mêmes pères, parlant la même langue, vivant des mêmes mœurs et des mêmes idées que les Roumains sujets de l'Autriche et pouvant trop facilement leur tendre la main » P. 13.

www.dacoromanica.ro

ambasadorul englez — Ghica e pentru Régnault «o speță de pseudo-patriot, care-și dădeà aere de persecutat pentru a face să se creadă devotamentul său față de țară,» (p. 19) — ei redactează «un memoriu asupra organizației viitoare a Moldo-Valahiei». Înăuntru s'ar fi cuprins declarații contra Unirii, păreri de rău pentru distrugerea cetăților turcești de pe malul stâng și cererea ca Sultanul să numească doi Domni osebiți. Și acel boier de treapta a doua ar fi alergat acasă pentru a denunță ce pregătește contra Românilor.... Turcia, adăogând că are concursul a «doi oameni eminenți printre emigrații dela 1848» (probabil Eliad și Tell).

Autorul arată apoi ce repede s'a trecut asupra Unirii în conferințele dela Paris, grăbite de financiari nerăbdători de a-și reîncepe afacerile. Instanțele fixate acolo nu au făcut decât să zăbovească și să primejduească și mai mult un rezultat care, după autor, s'ar fi putut căpătà printr'o hotărîre francă.

Acum rolul cel mare, față de Divanurile adhoc, e rezervat de Régnault acelui O'Connell dunărean, care e Eliad, omul «legalității» și al cumpătării. Extrase din foaia lui, *Conservatorul*, sunt reproduse în lucrare. In schimb, «ultra-liberalii», cerând prea mult, în Divanuri pe cari le prefac în Adunări constituante, ar fi stricat cauzei. Și, cu acest prilej, scriitorul uită propriile sale convingeri, spuind că acel crez revoluționar pe care unioniștii moldoveni, «boieri novici», l-ar fi luat din Franța dela 1789, nu fusese «în de ajuns elaborat», nici în patria sa (p. 45).

Concluzia e: Unirea, dar subt suzeranitatea turcească și cu garanția colectivă a Puterilor. Totul pe baza acelor «vechi tratate dintre Principate și Poartă, la cari se adaoge acuma acel care a încheiat războiul Crimeei: Turcia are tot interesul de a se oprì la această soluție.»

Scăzuse mult doritorul de «Imperiu românesc» dela 1855 până la 1858, prin singura apropiere de «conservatismul» lui Eliad.

De alminterea, e ultima oară când se ocupă de noi; de aici înainte atenția prietenului naționalităților apăsate se va îndreptà asupra Poloniei. (1)

(1) V. *La Pologne devant le Parlement anglais*. Paris, 1862; *L'Odyssée polonaise, précédée d'une lettre à M. Proudhon*. Paris 1862; *Mouravieff et les archives du tzarisme*. Paris 1863.

www.dacoromanica.ro

Grigore Gănescu

I.

Lângă acest Francez pe care sincera lui iubire de libertate—și nu curiozitatea de a cunoaște țeri, popoare și civilizații nouă—l-a făcut să se ocupe de noi, cum s'a ocupat și de Anglia, de Irlanda, și, la sfârșit, de Polonia, să așezăm pe unul dintre ai noștri, care pornind dela modesta noastră învățătură, dela strigătoarele noastre nevoi, s'a ridicat la cercetarea problemelor generale de istorie, de viață socială, de cultură, pentru ca, apoi, cucerit cu totul de mediul parizian în care făcuse cercetările sale, să-și aplice spiritul critic asupra vieții acelui popor care rezumă atunci mai mult din rostul omenirii întregi și, cu o siguranță absolută în credințele sale, cu o vitează îndrăzneală, capabilă de a sfidà și de a lovì fățiș totul, să întreprindă în tot restul zilelor sale o campanie de presă, care a dat semnalul unei noui vieți morale în Franța și a ajutat-o esențial să câștige teren și să biruească.

E vorba de acel uitat gazetar literar și politic, care a fost Grigore Barbu Gănescu.

D-l Iuliu Tuducescu îmi comunică o schiță genealogică, din care se vede că Grigore, născut—spun dicționarele de biografie—în 1833, este odrasla lui Barbu Gănescu Slugerul, Gorjean. Un altul, Ioniță, din generația ce a precedat pe a lui Barbu, e însemnat ca fiind cumnatul Stolnicului Dimitrie Bibescu, care, se știe, nu e decât tatăl Domnilor Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei.

La școalele reformate de acesta și-a făcut studiile tânărul Grigore. Cea dintâi manifestație publică a sa — când era, probabil, încă numai un școlar—e traducerea vestitei povestiri a lui Chateaubriand, *Le dernier des Abencerrages*. «Aventurile celui din urmă Abenseragiu», traduse de Grigore B. Gănescu, apărură la București în 1852, cu o dedicație către «onorabilul domn Radu de Roset, Marele Serdar și cavaler», al cărui «recunoscător serv» se recunoaște traducătorul.

Alegerea operei tragice a marelui romantic nu e indiferentă. Intr'o lucrare următoare, (1) Gănescu va arătà în răspândirea romanelor, a căror traducere se făceà cu duiumul, subt patronajul editorului Ioanid, una din cauzele decăderii moravurilor în țara sa. Inspirația istorică a lucrării se potrivià, de altfel, cu acea aplecare

(1) *La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour. son avenir.* Bruxelles 1855, p. 92.

www.dacoromanica.ro

de spirit care-l făcù să se inițieze repede în cunoștința evenimentelor mari și caracteristice din desvoltarea omenirii.

El însuș ne va spune că a petrecut câtva timp în biurourile Ministerului de Culte. (1) Pe la 1853, trebuì să meargă la Berlin, unde avù convorbiri cu persoane aparținând lumii diplomatice, după mărturisirea sa, care nu e lipsită de oarecare mândrie tinerească.

La întors dă, cu fratele său Barbu și cu un Vasile Petroni, două fascicole dintr'o Istorie generală, de care ne vom ocupà cu alt prilej.(2) Indată după aceasta, în vremea când oștile biruitoare ale Puterilor apusene pregătiau o altă formațiune a Orientului, Gănescu erà la Paris, și de aici publică el, la o firmă din Bruxelles, unde apăreau cărțile de politică în plină libertate, o scriere franceză destul de întinsă asupra «Țerii-Românești dela 1830 până astăzi, viitorul său».(3)

Este o parte descriptivă, bună, mai ales pentru un autor așà de tânăr. Câteva note de istorie mai veche, dar, potrivit și cu titlul, ceeace se schițează e epoca Regulamentului Organic. Nu lipsesc statistici (p. 129 și urm.) asupra deosebitelor producții și schimburi. Dar ce e mai interesant sunt notele, foarte bogate și de o precisiune remarcabilă, asupra activității literare desfășurate în Principatul muntean dela 1830 înainte: e vorba de Văcărești, de Mumuleanu, de Cârlova, de Eliad, «patriarhul poeziei românești», de Alexandrescu și de Boliac, de Rosetti, de Bolintineanu și de... Aricescu, de Bălcescu, în care recunoaște, cu emoție, pe creatorul prozei românești, de profesorii și oamenii de știință Eufrosin Poteca, Moroiu, «rigidul istoric», Florian Aaron, de Simion Marcovici, de Laurian și Maxim, de Poienaru și Aristia, de Alexe Marin și Baraș,(4) de Ioan Maiorescu, iar foarte pe larg de Francezul Vaillant, ale cărui merite le înseamnă cu pietate, deși declară că vârsta l-a împiedicat de a-l cunoaște personal.(5) A cetit și cronicele din *Magazinul istoric*, și din Istoria Generală citează un pasaj plin de glorificarea trecutului și de speranțele unui viitor asemenea. (6)

(1) *Ibid.*, p. 53, nota 1; p. 234, nota 1.

(2) Vezi *Revista Istorică* pe 1920.

(3) Titlul francez în notă.

(4) P. 108 și urm.

(5) P. 103 și urm. V. p. 107, nota: «Trop jeune pour avoir connu personnellement M. Vaillant.»

(6) P. 154: «O temps passés de ma patrie, o temps de gloire et de patriotisme ! Puissé-je trouver dans l'avenir une espérance égale aux chers souvenirs que vous rappelez à nos générations (l'auteur, Introduction de l'Histoire générale écrite en langue valaque).»

www.dacoromanica.ro

Tânărul e încălzit de cele mai frumoase sentimente patriotice. El constată, mișcat, că la fiecare pas din istoria țerii sale sunt nenorociri, e sânge, sunt plânsete, uri, invidii, dar, ca și Bălcescu, pe care-l admiră așà de mult, e încredințat că poporul românesc are o misiune divină care-l va împiedică de a perì, și această misiune e acum culturală: «Nimeni nu poate atinge existența acestui neam fără a săvârșì un atentat, fără a se face vinovat de crima unei lașe civilizații.» (1) Doar Chiselev însuș a spus că «de multe lucruri frumoase e în stare această nație.» (2)

Preocupațiuni morale, cari s'ar puteà așteptà mai puțin, pe această vreme de ușurătate, la unul care va fi avut doar vreo douăzeci de ani, se amestecă adesea. «Regula nouă», adică noul regim, pe care o primește toată lumea, jertfind bucuros o parte poate prea mare din tradiție, îi vădește lipsurile ei, cari sunt: «libertinajul și puținul respect pentru onoarea familiei,» și el crede că a găsit și motivele: instrucția superficială a boierimii, pe care o imită și restul populației orășenești, luxul exorbitant, și sârguincioasa cetire a romanelor ușoare; se neglijează creșterea femeii (3) și se reduce prea mult civilizația serioasă a Apusului la «maniere» *(belles manières)*.

Cartea își vădește însă adevăratul scop, care nu e nici expunerea și nici morala. Se prevedeà sfârșitul marelui răsboiu, și el erà să hotărască și asupra soartei țerilor dela Dunăre. Tânărul Român nu vrea să facă romantism; el caută să dovedească necesitatea pentru civilizația europeană și interesele ei a existenței noastre politice. Un înfloritor comerț poate răsplăti pe negustorii din Apus.

Dar, dacă atâta nu ajunge—căci acest comerț se poate face, oricare ar fi forma politică, — autorul atrage atenția prietenilor Turciei că această țară nu se poate regenerà prin ea însăș, că popoare — va zice el aiurea, — ca Bulgarii, Bosniecii și Albanezii sunt prea înapoiate, prea puțin definite și prea defectuoase în credință pentru a îndeplinì această operă de refacere a Imperiului. (4) Din potrivă, Românii, cari au interes să meargă alături cu Puterea suzerană, sunt mai înaintați în cultură nu numai decât supușii Sultanului, dar și decât vecinii lor din Rusia. A recunoaște și a

(1) Pp. 8, 10.
(2) Elle est apte à bien de belles choses cette nation.» P. 19.
(3) «Le peu de soins donné généralement à la culture du cœur de la jeunesse.» P. 93.
(4) V. *Diplomatie et nationalité*, p. 66.

www.dacoromanica.ro

întărì deci aceste «Principautés Roumaines» înseamnă a da Turciei înseș, pe singura cale posibilă, puteri nouă. (1)

Ce formă trebue să li se dea însă? Aici apare tendința. Ii trebue, pe lângă Unire și recunoașterea vechilor tratate, pe lângă protecțiunea colectivă a Puterilor, pe lângă legi nouă, mai potrivite, — iar, în amănunte, reforma agrară, desființarea sclăviei, secularizarea averilor mânăstirești — un Guvern constituțional, reprezentativ, având în frunte o dinastie *indigenă*. (2)

Orice străin ar chemà în minte, spune el, pe Fanarioții așà de urîți. Vechiul τί θέλεις, Βλάχε al Grecilor li se va părea că reapare în vreun germanic «Was willst du, Walache?». Dacă Domnii de țară, dobândiți prin neuitata mișcare a lui Tudor, n'au avut o stăpânire liniștită, aceasta se datorește numai intrigilor străine, cari, acuma, ar fi să înceteze. S'ar găsì, apoi, oameni cari să stea în cale oricărei tentative de a le reluà.

Expunerea istorică are scopul să arăte cine ar puteà ocupà cu demnitate acest loc de stăpânitor român. Subt Regulamentul Organic, care i se pare o operă legislativă foarte remarcabilă pe vremea ei, o Domnie vrednică de laude, pentrucă aveà singura grijă a «binelui patriei», a fost a lui Alexandru Ghica, dar ea a căzut prin abuzuri și uneltiri (și aici se vorbește cu simpatie de Billecocq). (3) Speranțele trezite de Bibescu ar fi fost repede înșelate din cauza caracterului acestui prinț, care a lovit în drepturile țăranilor și în limba națională ca bază a învățământului. Revoluția nu pasionează pe scriitor: neavând în fruntea ei un om de autoritate, nesatisfăcând un interes general, nestăpânind de fapt nici o singură clasă, ea s'a stins în «indiferența publică», deși printre tineri erau oameni curați și fără interese personale (rolul lui Eliad e trecut cu vederea; broșura lui Ion Ghica se citează).

Atunci vine administrația, excelentă, a Caimacamului Constantin Cantacuzino, «prinț» după lăudătorul lui, care e și singurul. Se pune în relief afabilitatea și înțelepciunea lui, grija de Finanțe și de Culte — cu semnalarea ajutătorilor, un Belu, un Costescu, — de căile de comunicație, de țărani. Domnia lui Știrbei servește numai pentru a fixà contrastul. (4)

1) P. 60 și urm. Gănescu pare a citâ și altă lucrare a lui, «Mémoires sur les conditions d'existence des Principautés Danubiennes» (p. 266, nota 1).

(2) Pp. 176—7.

(3) P. 28.

(4) P. 44 și urm.

www.dacoromanica.ro

Iată deci în ce parte trebue să se uite Puterile, dacă nu vor să atingă în «Domnia indigenă» «una din cele mai scumpe prerogative ale nației» (1). Ar puteà fi vorba de bătrânul Alexandru Ghica, de Logofătul Alexandru Grigore Ghica, (2) dar dinastia este, de fapt, aiurea: într'o familie care, la epoci deosebite, a păstrat numele ei pe cele mai frumoase pagine ale analelor muntene și care astăzi, prin înalta-i poziție socială, prin averea-i considerabilă, prin serviciile aduse Statului, prin purtarea-i totdeauna plină de moderație, și-a câștigat iubirea și stima tuturora. E familia prințului Constantin Cantacuzino». (3) Nu e vorba însă de bătrân, ci de fiul său Ioan, crescut în Franța, care, director la Justiție, ministru la acest departament subt ocupația otomană, a ajuns, la 29 de ani, să poată fi calificat de însuș consulul rusesc Halcinschi drept «omul cel mai eminent» din țară.

II.

Planul «cantacuzinesc» al lui Gănescu rămase la un loc cu alte planuri, cari erau mult mai serioase. De altminterea nici scriitorul din 1855 n'aveà de gând să stărue asupra lui. El nu mai tratează măcar chestia românească, a cărei discuție erà să mai dureze patru ani de zile. Gândul lui erà acum la *întreaga* problemă a naționalităților, din care chestiunea românească formà numai un capitol.

Erà îndemnat să-și încerce logica și verva în acest domeniu printr'o îndoită opoziție făcută acestui principiu de naționalitate în care credeà. Intâiu printr'o formă degenerată a naționalismului, care e egoismul național excluziv, gata, în graba de a-și atinge ținta, cu sau fără sofisme, să denege în acelaș moment acelaș drept altor națiuni. Așà făceau Polonii, pe cari chestia pe care o numiau «basarabeană» îi încurcà în socotelile lor de oportunism și cari, ca Reczyński, oferiau bucuros, ca din avere străină, Principatele Austriei, în schimb și pentru Italia. Și, în al doilea

(1) «Le gouvernement indigène est devenu pour les Valaques une des plus chères prérogatives qu'ils se soient réservées.» P. 213.

(2) P. 225.

(3) «Une famille qui, à des époques diverses, a conservé son nom sur les plus belles pages des annales valaques et qui aujourd'hui, par sa haute position sociale, par sa fortune considérable, par ses services rendus à l'État, par sa conduite toujours pleine de modération, s'est acquis l'amour et l'estime de tous. C'est la famille du prince Constantin Cantacuzène.» P. 231.

www.dacoromanica.ro

rând, principiul național era combătut de puternica asociație; care, și după splendorile triumfătoare ale Expoziției universale din 1855, se făcuse între industrialismul, străin, în avântul său, de hotare naționale, între cosmopolitismul comod al claselor îmbogățite și petrecătoare și între calculul rece, de realități, al pozitivismului filozofic la modă. Apărătorii dreptului naționalităților erau priviți mai mult ca niște romantici întârziați, aproape ca niște tăgăduitori ai lucrurilor cari sunt și ca niște dușmani ai civilizației care, ca să înainteze, trebue să respingă, să calce în picioare și să strivească.

Neexperientul tânăr culese în cartoanele sale, pline de «studii filozofice» pe cari-și propuneà să le publice, (1) pentru a da o nouă lucrare, de un caracter superior celei dintâi, mai ales prin aceea că n'aveà nici o preocupație practică: «Diplomatie et nationalité» (Bruxelles 1858).

Contra celor ce invocau echilibrul tratatelor din Vestfalia, contra altora cari înțelegeau a lăsà viitorului partea mai grea a tuturor problemelor, el cere dela «marea pace», care este să se încheie, o soluție imediată și deplină.

Această soluție, într'o vreme când războaele nu pleacă numai din capriciile suveranilor, trebue să fie inspirată de considerații morale superioare și permanente. «Nu sunt», scrie el, «condiții de o necesitate eternă pentru construirea și ființa oricărui corp politic? Aceste condiții nu trebue să mergem să le căutăm și să le luăm în lumea morală? Și aceasta din urmă nu închide ea porțile acelui care ar clădì și ar voì să se mânție fără să fi împrumutat bazele clădirii sale acelor principii și acelor legi naturale, imutabile și absolute, de dreptate și de rațiune, cari cârmuesc lumea?» (2)

Aceste legi însă impun criteriul național. Autorul nu-l va luà din interesul națiunii sale, din sentimentul timpului ori din metafizica politică. El se desface pentru dânsul din mersul firesc al desvoltării societăților omenești și produce forme cari le sunt acestora din urmă indispensabile. Munca omenească, impusă de greutățile vieții,

(1) «Mes humbles et modestes études philosophiques que nous espérons publier.» P. 89. Cf. p. 139, nota.

(2) «N'y a-t-il pas des conditions d'une éternelle nécessité pour la construction et l'existence de tout corps politique? Ces conditions ne faut-il pas aller les chercher et les prendre dans le monde moral? Et ce dernier ne ferme-t-il pas ses portes à celui qui bâtirait et voudrait se maintenir sans avoir emprunté les bases de son édifice à ces principes et à ces lois naturelles, immuables et absolues, de justice et de raison, qui régissent l'univers?.» P. 15.

www.dacoromanica.ro

n'a permis unitatea vieții rassei noastre; ea a împărțit pe oameni în locuri deosebite, cari le-au dat ocupații deosebite. Și, apoi, aceste ocupații, aducând o specializare utilă, fac ca orice grup omenesc să fie respectabil, îndată ce îndeplinește munca atribuită lui, ca «instrument al civilizației», ca laboratoriu între alte laboratorii.

Aceasta impune însă oricărei nații o condiție, una singură, dar covârșitoare, pentru a puteà pretinde dela alții respectul drepturilor ei: acea muncă însăș. «Considerată ca lucrătoare ori ca instrument de civilizație, o naționalitate n'are rațiunea ei de a fi decât atâta timp cât e în stare să lucreze... De aceea, îndată ce o nație, din lipsă de puteri fizice și morale și de multă bătrânețe, stoarcere și oboseală, se găsește în neputință de a urmà opera începută sau de a intreprinde opera ce trebue începută, e rațional, e drept, e necesar ca această nație să fie înlăturată din cadrul acelor popoare pline de vieață, muncitori harnici și stăruitori, și să fie părăsită pe sama ei înseș, ca să aleagă între odihna adâncă și veșnică pe care i-o dă mormântul și supunerea față de un alt popor, la suflarea căruia ea va puteà să recâștige o forță oarecare sau, mai curând, cu care confundându-se, ea va ajută la alcătuirea unei masse compacte și puternice în stare a desvoltà toți germenii progresului.» (1)

Fără «aglomerație silită» și fără «monotonie asfixiantă», popoarele pot lucrà astfel deosebit la ce se pricep mai bine și după metoda cea mai potrivită cu temperamentul lor, păstrând totuș în ultima instanță «solidaritatea întregii familii omenești, marea ei asociație.» (2)

Dar *aceasta muncă nu e pentru sine, nu poate fi pentru sine.* E o condiție, și nu un principiu, un produs, și nu o cauză. «Laurii cu cari industria e impodobită n'o fac să scape de nevoia de a se

(1) «Considérée comme ouvrier ou comme instrument de civilisation, une nationalité n'a sa raison d'être que tant qu'elle est en état de travailler... Aussi, dès qu'une nation faute de forces physiques et morales, et à force de vieillesse, d'épuisement et de fatigue, se trouve impuissante à continuer l'œuvre commencée ou à entreprendre l'œuvre à commencer, il est rationnel, il est juste, il est nécessaire que cette nation soit écartée du cadre de ces peuples remplis de vie, ouvriers actifs et assidus, et qu'elle soit abandonnée à elle-même, afin qu'elle opte entre le repos profond et éternel que lui offre la tombe et la soumission à un autre peuple, au souffle duquel elle pourra rattraper une force quelconque, ou plutôt avec lequel, en s'y confondant, elle aidera à la formation d'une masse compacte et vigoureuse, en état de développer tous les germes de progrès». Pp. 62—5

2) P. 79.

www.dacoromanica.ro

recunoaște nedestoinică de a oferi ea singură omenirii pacea, libertatea și bunăstarea.

«...A luă industria, una din manifestațiile, una din icoanele, unul din produsele spiritului și inteligenței, drept spiritul, inteligența însăș nu e oare o greșeală pe care rectitudinea raționamentului filozofic nu o tolerează? (1)... Nici într'o epocă din viața popoarelor, industria, comerțul, bunăstarea materială n'au salvat ele singure demnitatea omului; ele n'au făcut decât să-i ofere un viitor problematic, plin de spini, chinuit de neîncetate dureri» și să provoace mai târziu o «abrutizare intelectuală ce se traduce în excepțională ferocitate.»

«Civilizația care s'ar sprijini pe industria singură ar fi nesănătoasă, bolnăvicioasă, cu glasul răgușit, cu ochiul sălbatec, cu capul tare, cu sufletul amorțit.»

Dacă idealul care constă în «a obține cea mai mare sumă de satisfacție morală», în produsele industriei cultivate cu pasiune excluzivă, e un păcat pentru unii din aceia cari formează o societate, mai vrednic de osândă îi pare industrialismul, care — adaogem noi — face din munca industrială singura chemare a întregii societăți. E, după sociologul român, o lăcomie care încearcă «a înghiți tezaurele popoarelor», al său neputând trăi decât prin stoarcerea celor străine. (2) E o împuținare și o înjosire a omenirii.

Și, ca dovadă despre urmările pe cari le poate avea asupra națiilor cari i se lasă robite, el citează mai ales acea Americă, pentru care toate luptele de drept ale vechiului continent nu sunt decât un prilej de a înlătură unele restricțiuni aduse comerțului ei. In foarte frumoase cuvinte se îndreaptă el către cetățenii Statelor Unite pentru a-i mustră astfel: «Intrebați mormintele lui Washington și Franklin, dacă lumea veche, ca să alerge în ajutorul

(1) «Les lauriers dont l'industrie est parée ne la font point échapper à la nécessité de e reconnaître incapable d'offrir elle seule à l'humanité la paix, la liberté et le bien-être... Prendre l'industrie, une des manifestations, une des images, un des produits de l'esprit et de l'intelligence, pour l'esprit, l'intelligence elle-même n'est-ce pas une faute que la rectitude du raisonnement philosophique ne tolère pas?... A aucune époque de la vie des peuples l'industrie, le commerce, le bien-être matériel n'ont sauvé à eux seuls la dignité de l'homme; ils n'ont fait que leur offrir un avenir problématique, tout hérissé d'épines, torturé d'incessantes douleurs... La civilisation qui reposerait sur l'industrie seule serait malsaine, maladive, à la voix rauque, à l'œil farouche, à la tête dure, à l'âme engourdie.»

(2) «S'étend au-delà de son lit pour dévorer les trésors des peuples, le sien ne pouvant vivre que sur l'épuisement de ceux des autres.» P. 95.

www.dacoromanica.ro

vostru și să vă dea libertatea, a întrebat istoria și geografia asupra datei existenței Americei, asupra plantelor pe cari ea le posedă, asupra colorii locuitorilor cari o împoporează. I-a fost de ajuns Europei să știe că erau în această parte a lumii oameni, oameni apăsați, oameni demni de a trăi în neatârnare și libertate.» (1)

Insistând și asupra nevoii pe care societățile materialiste o simt de o tiranie în stare să le garanteze mistuirea, Gănescu, care-și mai rezervă la sfârșit un proces cu diplomația de modă veche, vede în *Statele mici naționale o nevoie neapărată a lumii*. Numai ele pot fi prin munca lor un exemplu, prin proporțiile lor o garanție pentru vecini, prin numărul lor și locul unde se află un element de echilibru politic.

III.

Pe atunci pribeagul nostru era numai «un tânăr închis în umilul său cabinet de studiu», venit pentru a-și afla și el locul «lângă un colegiu, o bibliotecă, lângă câțiva oameni adevărați din Paris.» Aiurea (2) ne spune că a fost și preparator de elevi și într'un târziu va cere ministrului Duruy să-i dea voie a ține cursuri libere de istorie.

Doi ani după aceasta ieșia la Paris o foaie, a cărei colecție n'o avem din nenorocire, aici, la București, *Le Courier de Dimanche*, subt conducerea aceluiaș tânăr, care iscălia acum, cu o notă exotică, «Grégory Ganesco».

Nu era o publicație oarecare, nici un mijloc de a-și face, prin contribuția banilor părintești, faimă repede, de a se «lansa», cum se zice cu un barbarism, nici unul de a-și crea o situațiune materială. Omul acesta era o conștiință și una activă, care hrănește spiritul critic din tot ce vede în jurul său și, cu vitejie, preface acest spirit critic în manifestație publică și creează, astfel, un curent moral. Și Dumnezeu știe dacă au fost vreodată societăți, strălucite de

(1) «Un jeune homme renfermé dans son humble cabinet d'étude... Ce n'est point un déal chimérique ou bien une illusion éclose sous le beau ciel d'Orient qui nous fait quitter nos pays lointains pour venir nous grouper autour d'un collège, d'une bibliothèque, autour de quelques *hommes* de Paris. On s'y trouve avoir un passé et un avenir; on aime à se rappeler et à espérer.» P. 164.

(2) «On y trouve moins d'érudition que dans les compositions des élèves que je préparais naguère pour la troisième», va spune el mai târziu; *Nain Jaune*, seria a 2-a, 1865. Cf. n-l 225: «En sollicitant de M. Duruy, l'an dernier, l'autorisation de faire un cours public d'histoire.»

www.dacoromanica.ro

altfel ca exterior, în cari să se lăfăească mai scandalos păcatul, de toată speța, ca în această lume a Imperiului al doilea, care nu numai că făceà de mai multe ori milionară pe o Marie Colombier, dar îi dădeà și curajul de a-și scrie memoriile, și care, provocând și hrănind o literatură ca a lui Zola, primià în fruntea ei oameni ca aceia pe cari condeiul cuiva așà de bine informat ca Alphonse Daudet îi schițează în «Le Nabab»!

«Trebue» spune el mai târziu, «mai presus de orice ziaristului o știință variată ca și climatele și popoarele și o largă concepție, nesecată, exercitându-se asupra tuturor subiectelor cu acea repeziciune și acea siguranță care constitue oportunitatea.»

Aceste însușiri le aveà și mai aveà una, pe care n'o pomenește: acea credință vitează, dispunând de un fel de expresie franc și limpede, pe care stăruința lui știuse să-l elaboreze din elementul foarte adeseori stângaciu și fără coloare, lipsit de formule și de variație, al începuturilor sale.

Ce a făcut *Le Courrier du Dimanche*, în care au debutat cugetători ca Prévost-Paradol, (1) ni-o spune Gănescu însuș în cel de al doilea jurnal pe care l-a publicat. (2) Venit din Londra la 1854, «necunoscut, tânăr și străin, fundez odinioară *Le Courrier du Dimanche* și în mijlocul glumelor răutăcioase ale unora, a prevențiilor injurioase ale altora, fac din el un organ de publicitate important, prin mijlocul căruia spiritul adormit de mulți ani se trezește cu astfel de aspirațiuni către viitor, încât d-l Emile Ollivier, la Cameră, poate vorbi serios de un nou *program de conduită* și oameni, cum sunt Clément Duvernois, Édouard Hervé și Vermorel,

(1) «Il faut par dessus tout au journaliste... un savoir, varié comme les climats et les peuples et une conception large, intarissable, s'exerçant sur tous les sujets avec cette promptitude et cette sûreté qui constituent l'apropos.» *Nain Jaune*, pe 1865, n-l. 226.

(2) *Quelques pages d'histoire contemporaine*. Paris 1862, Prefața: «Inconnu, jeune et étranger, je fonde naguère le *Courrier du Dimanche* et, au milieu des railleries, des uns des préventions injurieuses des autres, j'en fais un organe de publicité important, au moyen duquel l'esprit endormi depuis plusieurs années se réveille. Il se réveille avec de telles aspirations vers l'avenir qu' Emile Ollivier, à la Chambre, peut sérieusement parler *d'un nouveau programme de conduite* et que les Clément Duvernois, les Édouard Hervé et les Vermorel peuvent sans trop faire rire intituler leurs articles : le parti, des jeunes. N'ayant pas encore atteint l'âge de trente ans, éprouvé et calomnié, je quitte Paris pour Mazas pour fonder à Francfort *l'Europe*, et, bien que pendant huit mois je sois l'unique rédacteur du journal, aidé de la précieuse collaboration hebdomadaire d'un illustre proscrit, *l'Europe* conquiert la place que vous savez et Victor Hugo qui rendit un jour le témosgnaga que vous n'avez pas oublié.» *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

pot, fără să prea rădă lumea, să intituleze articolele lor : partidul tinerilor.»

Gănescu aveà pe atunci încă atingeri cu țara, și o criză la această foaie se produse tocmai când el plecă la București pentru alegerea domnească din 1859. Articolele lui iscălite cu inițiale îi atraseră răspunsuri, în 1858 și 1859, din partea consulului Franței la București, Béclard, ca și din partea ziarului «Națională», care-i preziceà că «va însemnà odată.» (1)

«Curierul cuprindeà, se pare, ca și alte publicații ale lui, nu ziaristică de duzină, ci articole adevărate, mai lungi, în formă de cronică sau de «scrisori». Politica erà firește necontenit atinsă și răbdarea guvernului napoleonian absolutist fu întrecută la un moment. Gănescu merse în temnița dela Mazas. Ne mai putând lucrà, cum făcuse până acum, el trecù la ispășirea osândei sale în Germania, la Frankfurt, unde, având și concursul lui Victor Hugo, el scoate o foaie personală, de mare succes, *l'Europe*, pe care n'am putut-o vedeà.

Pe atunci începe să apară în Franța, după acelaș model, *Le Nain Jaune*, foaie de «moravuri și de literatură», ascunzând cele mai aspre critici subt veșmântul unei ușoare ironii. La 1865 cu n-l 125, direcția trece asupra lui Gănescu, care e ajutat de un Francez, Castagnary, (2) și de un conațional, J. Floresco, care face cronică «mondenă» *(les petits côtés de la vie)*. El se «făgăduește și ca sfetnic și ca soldat» și de acum înainte adesea «Buletinul» e de dânsul.

Această cronică e de o neobișnuită energie, servită de un talent amar și care nu cruță pe nimeni. In literatură i-e scârbă de «elecubrațiile libidinoase» ale lui Zola începător, de eleganța cu care Feydeau redă o lume pe care nu se gândește a o condamnă, de limfatismul virtuos al celorlalți. In teatru combate nimicnicia frivolă a vodevilului, dar și «lipsa de orice originalitate, de orice sforțare de imaginație» a autorului la modă Victorien Sardou. In poezie i se pare — și nu greșește — că «singurul adevărat poet francez e Alfred de Musset.» Când mulțimea desperată, doritoare de spectacole la modă se grămădește la Notre Dame ca să asculte pe vestitul predicator Hyacinthe Loyson, el semnalează pedepsitor în asistență» lumea cotilionului, a turfului, a scepticismului și

(1) Sturdza, *Acte și Documente*, VIII, p. 999; IX, p. 160. Pasagiile mi-au fost semnalate de d-l Iuliu Tuducescu. — Cf. o notiță din *Le Monde Illustré*, în foiletonul *Neamului Românesc* pe Octomvrie 1916.

(2) V. cartea sa citată mai sus, p. 103 și urm.

www.dacoromanica.ro

a tabagiei voltairiene», pe «doctorii tuturor sectelor și tuturor devotamentelor, amestecați cu femeile de tot felul de purtare» și asigură că această «galanterie mistică» nu e «puternica izbucnire a unei credințe nouă, nici a unei credințe întinerite, ci manifestațiile unei credințe intermediare.»

Intre colaboratorii lui erà un Philarète Chasles, care a fost membru al Academiei, un Barbey d'Aurevilly, mărime literară de întâia mână, un Aurélien Scholl, cronicar favorit al Parizienilor, un Georges Avenel, istoric de bună reputație, și acel Prévost-Paradol — un adversar al principiului național,(1)—care erà să moară ca ambasador al Imperiului la Washington. Gănescu singur n'ajunse la nimic. Un singur lucru, de altfel, îl cereà și el: putința de a lucrà. «Am spus», scrie el, «altă dată, care a fost, străbătând trei continente, primblarea cea mai plăcută pe care am făcut-o. Erà într'un cimitir, la Roma. Intrând înăuntru, descoperii în aleea cea mai melancolic pitorescă a acestui lăcaș al morților un mormânt pe care cetii, cu o emoție care nu se va sfârși decât odată cu vieața mea, acest simplu epitaf: «Plângeți-l; se odihnește.» (2)

Nu știm cât i-a fost îngăduită această dorință. Se stingeà încă tânăr la Montmorency, în ziua de 7 Aprilie 1877, tocmai când poporul moștenirii sale, pe care-l uitase, se ridică în arme, pentru lupta care erà să-l înalțe în stima lumii.

Fusese cândva membru al Consiliului departamental și candidat la deputăție în cercul Seine-et-Oise.

Una din foile franceze, cari anunțau moartea lui «Ganesco», cu anecdotele — mai mult crude — cari sunt obligatorii, le precedà cu aceste cuvinte, adevărate: «această stranie personalitate meritâ, de sîgur, câteva paragrafe de studiu psicologic.» (3)

Erà, adaoge acelaș cronicar, «un aventurier politic, care, prin voința, stăruința și activitatea sa» — dar nu numai prin aceste calități, — «ajunsese a-și cuceri un loc la soare.»

(1) «Je vous ai dit autrefois, quelle a été, en parcourant trois continents, la promenade la plus délicieuse que j'eusse faite. C'était dans un cimetière, à Rome. En m'y engageant, je découvris dans l'allée la plus mélancoliquement pittoresque de cette demeure des morts une tombe sur laquelle je lus, avec une émotion qui ne finira qu'avec ma vie, cette simple épitaphe : „Plaignez-le ; il se repose.“ *Ibid.* No. 225.

(2) *Le Monde Illustré*, 1877, I, p. 227. *Ibid.*, p. 242.

(3) V. un chip al acestuia în *Le Monde Illustré*, 1877, I, p. 342.

www.dacoromanica.ro

Analele Academiei Române. L. B.

Două inscripţii nouă găsite la Mânăstirea Bistriţa (Neamţ), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Muntele Athos în legătură cu ţerile noastre, de *N. Iorga* . . . . 1.—
Din influenţele politicei europene asupra Istoriei noastre (Moise Vodă, 1529 Martie—1530 August), de *I. Ursu* . . . . . —,20
Steagul lui Mihnea Vodă Radul în muzeul istoric din Belgrad, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Explorăţiuni austriace pe Dunăre la sfârşitul veacului al XVIII-lea, de *N. Docan* . . . . . 2.—
Contribuţii documentare la Istoria Olteniei în veacul al XIX-lea, de *N. Iorga*. . . . . —,20
Nifon II, Patriarhul Constantinopolului, de *Diaconul Dr. Nic. M. Popescu* . . . . . —,80
Renegaţi în trecutul ţerilor noastre şi al neamului românesc, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Şedinţa Academiei Române dela 1 Maiu 1914, de *D. A. Sturdza*. —,60
Fundaţiuni religioase ale Domnilor Români în Orient, de *N. Iorga*. —,20
Fundaţiuuile Domnilor Români în Epir, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Un act românesc privitor la începătorul culturii bulgare Dr. Veron, de *N. Iorga* . . . . . —,20
O hartă a Ţerii-Româneşti din c. 1780 şi un geograf dobrogean, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Nouă documente basarabene, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Situaţiunea internaţională a Principatului Ţerii-Româneşti în vremea lui Şerban Cantacuzino (1678—1688), de *Ioan Radonić*. —,30
Corespondenţa Domnilor şi Boierilor români cu Metternich şi cu Gentz între anii 1812—1828, de *Ioan C. Filitti* . . . . . —,50
Stâlpul lui Mihaiu Racoviţă Vv. în Bucovina, de *Teodor V. Ştefanelli* . . . . . —,50
Veneţia în Marea Neagră, I: Dobrotici, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Veneţia în Marea Neagră, II: Legături cu Turcii şi cu creştinii din Balcani dela lupta dela Cosovo până la cea dela Nicopole (1389—96), de *N. Iorga* . . . . . —,50
Tom. XXXVII. — Desbaterile Academiei în 1914—1915 . . . . . 5.—
» *XXXVII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice*. . . . . 15.—
Veneţia în Marea Neagră. III: Originea legăturilor cu Ştefan cel Mare şi mediul politic al desvoltării lor, de *N. Iorga* . . . . —,80
Pilda bunilor Domni din trecut faţă de şcoala românească, de *N. Iorga* 1,50
Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu, de *N. Iorga* 1,50
Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi scopurile Academiei Române, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Opera de istoric a Regelui Carol, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Neamul Agarici. — Răzeşi fălciieni şi vaslueni, de *N. Iorga* . . . —,20
Imperialismul austriac şi cel rus în desvoltare paralelă, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Din legăturile noastre cu Sârbii, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Privilegiile şangăilor dela Târgu-Ocna, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Cetatea Ulmetum. III. Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914, de *Vasile Pârvan* . . . . . 2.—
Câteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile al XVII-lea şi XVIII-lea, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Dreptul la vieaţă al statelor mici, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Un dascăl uitat: Grigore Pleşoianu, de *N. Bănescu* . . . . . 1.—
Dardanelele (Amintiri istorice), de *N. Iorga* . . . . . —,30
Zidul cetăţii Tomi, de *Vasile Pârvan* . . . . . 1.—
Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor, de *N. Iorga*. —,30
Vechimea rumânici în Ţara-Românească şi legătura lui Mihai Viteazul, de *C. Giurescu* . . . . . —,70
Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la Români cu specială privire la legăturile «Alexandriei» cu Mihaiu Viteazul, de *N. Iorga*. 2.—
Contribuţiuni la Istoria Românilor ardeleni, 1780—1792, cu 84 acte şi documente inedite, culese din arhivele din Viena, Budapesta, Sibiiu şi Braşov, de *Dr. Ioan Lupaş* . . . . . 2.—
Emigrările de peste munţi, de *I. Nistor* . . . . . —,50
Episcopul Vasile Moga şi profesorul Gheorghe Lazăr, de *Dr. Ioan Lupaş* . . . . . —,60

www.dacoromanica.ro

Analele Academiei Române. L. B.

Tom. XXXVIII. — Desbaterile Academiei în 1915—1916 . . . . . 6.—
» *XXXVIII.* — *Memoriile Secțiunii Istorice* . . . . . 12.—
Câteva ştiri nouă relative la legăturile noastre cu biserica constantinopolitană în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Impozitele în funcțiune economică şi politică socială, de *G. N. Leon.* —,20
In legătură cu Biblia dela 1688 şi Biblia dela 1667 a lui Nicolae Milescu, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Monete vechi româneşti inedite sau puțin cunoscute, de *Const. Moisil.* . . . . . —,50
Carpații în luptele dintre Români şi Unguri, de *N. Iorga* . . . —,30
Sârbi, Bulgari şi Români în Peninsula Balcanică în evul mediu, de *N. Iorga* . . . . . —,30
România față de capitulațiile Turciei, de *Ioan C. Filitti* . . . . —,60
Despre rumâni, de *C. Giurescu* . . . . . —.60
Documente privitoare la Episcopia din Maramureş, de *Preotul Dr. Alexandru Cziple* 1,20
Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX-lea, de *N. Iorga.* —,70
Iordache Olimpiotul, vânzătorul lui Tudor Vladimirescu, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Două contribuții la istoria bisericească a Românilor, de *N. Iorga.* —,30
Cetatea Giurgiu. Originile şi trecutul ei, de *N. A. Constantinescu.* 1.—
Contribuțiunea numismaticei la istoria antică a României transdunărene, de *M. C. Stuzu* . . . . . —,50
Histria. IV. Inscripții găsite în 1914—1915, de *Vasile Pârvan* . 3.—
Legăturile românilor cu Ruşii apuseni şi cu teritoriul zis «ucrainian», de *N. Iorga* . . . . . —,60
Ceva mai mult despre vieața noastră culturală şi literară în secolul al XVIII-lea, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Corespondența consulilor englezi din Principate. 1828—1836, de *Ioan C. Filitti* . . . . . —,80
Originea şi sensul direcțiilor politice în trecutul țerilor noastre, de *N. Iorga* . . . . . —,20
» *XXXIX.* — Desbaterile Academiei în 1916—1917 . . . . . *(Sub presă).*
» *XXXIX* — *Memoriile Secțiunii Istorice* . . . . . *(Sub presă).*
Alte note despre cultura şi vieața socială românească subt vechiul regim, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Un reprezentant al Elenismului în Moldova sub vechiul regim: Constantin Evnomie, cu note asupra familiei Hurmuzaki, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Gerusia din Callatis, de *V. Pârvan* . . . . . 3.—

Cartea Românească — Inst. de Arte Grafice «CAROL GÖEL» S-sor I. St. Rasidescu.

www.dacoromanica.ro